

Драч Іван Федорович

Життя та творчість

ІВАН ДРАЧ

(1936 — 2018)

Іван Федорович Драч народився 17 жовтня 1936 р. в с Теліжинці Тетіївського району на Київщині. У 1951 р. у районній газеті був надрукований його перший вірш.

Після закінчення Тетіївської середньої школи І. Драч викладав російську мову та літературу в семирічці сусіднього села Дзвінячого, був інструктором райкому комсомолу, служив у армії і у віці, коли інші закінчують університет, вступив на перший курс філологічного факультету Київського університету, але навчання не закінчив, був виключений під тиском каральних органів. Влаштувався на роботу в "Літературну Україну". Закінчив дворічні Вищі сценарні курси в Москві, працював сценаристом на кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка, потім у редакції журналу "Вітчизна".

У 1961 р. І. Драч опублікував у "Літературній газеті" драму-феєрію "Ніж у сонці", яка відразу привернула увагу критики. Протягом 1962-1988 рр. виходили його збірки: "Соняшник" (1962), "Протуберанці серця" (1965), "Балади буднів" (1967), "До джерел" (1972), "Корінь і крона" (1974), "Київське небо" (1976), "Шабля і хустина" (1981), "Драматичні поеми" (1982), "Теліжинці" (1985), "Чорнобильська мадонна" (1987), "Храм серця" (1988).

Збірка І. Драча "Корінь і крона" була відзначена Державною премією України ім. Т. Шевченка у 1976р.

У середині 80-х рр. поет був обраний до правління Київської організації Спілки письменників України, далі — його головою, а ще згодом — Головою Народного руху України та депутатом Верховної Ради України, керував товариством "Україна", очолював Світовий конгрес українців та Конгрес української інтелігенції (КУІн), був міністром в уряді В.А. Ющенка, брав активну участь у подіях Помаранчевої революції. Сьогодні І. Драч продовжує активну громадсько-політичну діяльність, є головою багатьох

республіканських і міжнародних організацій, організатором і членом кількох рухів.

Поет Іван Драч — постать неординарна в нашій літературі. Адже його творчість — це постійний пошук, постійне новаторство:

Художнику немає скутих норм.

Він — норма сам, він сам в своєму стилі...

На початку 60-хр. творчість поета сприймалася неоднозначно, багато кого дратувала асоціативність, метафоричність, символізм його творів, незвичні словосполучки, сміливе введення в мову вірша наукової лексики. Цікавою видається вже перша збірка поета "Соняшник", в якій оспівувалась доля звичайної людини, невичерпність людського генія на теренах науки й техніки, бажання розгадати

таємниці буття. І до сьогодні "візиткови-ми" для Івана Драча є твори, які ще на початку 60-х захоплювали читачів неординарністю поетичного мислення: "Балада про соняшник" (котра дала назву й дебютній збірці) та "Етюд про хліб".

Іван Драч назвав свій твір про соняшник баладою, але балада, зокрема фольклорна, — вид ліро-епічної поезії фантастичного, історико-героїчного або соціально-побутового змісту з драматичним сюжетом. А значить, "Балада про соняшник" не вкладалася в загальноприйнятому розумінні в рамки цього жанру, маючи ознаки то притчі, то медитації, то невеликої поеми. "Балада про соняшник" — твір незвичний. Йому притаманні баладні елементи фантастики (зокрема, олюднення образів соняшника і сонця, їх "одивнення" за рахунок навмисного заземлення, спрощення), особливий драматизм (адже справжнє потрясіння переживає химерний персонаж із зеленими руками й ногами від дивовижного видива — сонця на велосипеді). Сюжет твору доволі кумедний: живе соняшник, своєю поведінкою він нагадує звичайного хлопчика, який бігає наввипередки, рве на груші гнилиці, купається коло млина, стріляє горобців з рогатки тощо. Єдину відмінність відзначає автор: у соняшника було шорстке зелене тіло. І одного разу після купання, стрибаючи на одній ніжці, щоб вилити з вуха воду, він побачив сонце, "у червоній сорочці навипуск, що їхало на велосипеді, обминаючи хмари у небі". І соняшник, застигши в німому захопленні, просить, щоб сонце або дало покататись на велосипеді, або посадило його на раму. На перший погляд, цей вірш — просто весела забавка. Але своєрідний висновок твору примушує визнати, що передками — не потішна оповідка про дивні події, а притча про красу й силу поезії:

Поезіє, сонце моє оранжеве! Щомиті якийсь хлопчисько Відкриває тебе для себе,
Щоб стати навіки соняшником.

Павлові Тичині в "Баладі про соняшник" сподобалось, що добре відома в літературі тема — обдарованості й таланту — була подана цілком по-новому: тільки той творець зможе відкрити сонце поезії, хто, поглянувши на це сонце, навіки ним захопиться. Досить цікавим є вибір образів на роль поезії та поета. Якщо сонце — символ світла, тепла, чистоти, життя — цілком підходить на роль поезії, то на соняшник як образ поета вибір випав через його національну символіку (хоча рослина і була завезена в Україну). Можна говорити, що заглиблений корінням в землю соняшник, який тягнеться голівкою до сонця і нагадує його (сонце) формою і кольором, досить точно передає думку автора: поет має прагнути високості в поезії, але при цьому "закорінюючись" у рідний ґрунт, у національну творчість. Також новим у цьому творі було ще й те, що І. Драч звернувся не до класичного римованого вірша, а до верлібру — тобто вірша без рими і розмірів з довільним чергуванням рядків різної довжини. Отже, тільки в одному поетичному творі збірки "Соняшник*" спостерігається новаторство 1. Драча в жанрі балади, в ритмічно-інтонаційних особливостях твору й неординарному розкритті теми.

Майстерність митця виявляється також в умінні побачити по-новому ті явища і процеси оточуючого нас життя, повз які решта людей проходить, навіть не помічаючи

їх. Сказане вповні стосується твору І. Драча "Етюд про хліб", який в романтично-опоетизованій формі змальовує буденний для селянина процес випікання хліба. Цей процес подається водночас і конкретно, і узагальнено. Хто, де й коли священнодійствує над тістом — невідомо, але читачі немовби присутні при цьому, чують тріскотіння іскор й відчувають запах свіжоспеченого короваю. Спочатку вірш називався просто "Хліб". Потім поет додав жанрове означення (етюд — з франц. — вправа, вивчення — невеликий за обсягом, переважно безсюжетний твір настроєвого характеру, в якому автор подає конкретну картину, фіксує момент, вихоплений з життя, відтворює внутрішній стан людини, нерідко на тлі співзвучного пейзажу). Це, так би мовити, замальовка з натури, головне завдання якої — схопити кількома штрихами характер моменту життя. Спочатку етюд був жанром малярства, графіки, скульптури. Тож природно, що "Етюд про хліб" — це яскравий словесний малюнок. Змальований образ "мініатюрної зоряної ночі" надає зображенню особливої святковості й значущості. Цікаво, що

"головний герой" твору — тобто хліб — у тексті жодного разу, окрім заголовку, не названий. Але при цьому він різноманітно характеризується, отримує властивості живої істоти:

На хмелі замішаний, видме груди, Зарум 'янілий, круглий на вид або
/ зачарується білена хата З сонця пахучого на столі.

Характеристика хліба через метафоричний образ "пахучого сонця" ненав'язливо підкреслює ставлення людини до короваю, що нарівні із самим сонцем несе життя.

Балада "Крила" (хоч автор і назвав цей твір "Новорічна Казка", за жанровими ознаками це все-таки балада) розповідає про те, як Новий рік обдарував людей різними подарунками,— і дядькові Кирилові дістались крила. Але подарунок не радував ні Кирила, ні його дружину, бо від такого подарунка родина не мала ніякої користі. І тоді він:

Так Кирило до тини брів, І, щоб мати якусь свободу, Сокиру брусом задобрив !
крила обтяв об колоду.

Але дядькові не пощастило, бо на ранок крила знову відросли. Тоді, щоб мати хоч якусь вигоду, він "На крилах навіть розжився,— Крилами хату вшив, Крилами обгородився". На перший погляд, цей твір має суто розважальний характер, але, як це було і в "Баладі про соняшник", автор вводить до тексту кілька рядків, які мають підказати, що твір має значно глибший філософський підтекст, ніж це здається спочатку:

А ті крила розкрили поети, Щоб їх муза була не безкрила, На ті крила молились естети, І снилося небо порубаним крилам.

У баладі І. Драч через образ дядька Кирила розповідає про невміння людей скористатися своїм, вимріяним віками, щастям, прирікає їх бути рабами мізерних побутових інтересів. Божественний дарунок — крила не приносять сподіваної радості Кирилові, бо його обмежений внутрішній світ не готовий їх прийняти. З точки зору самого дядька, його дружини, громади, яка їх оточує, цінними

є лише матеріальні блага, а в такому розумінні крила — абсолютно некорисна річ. Для глибшого розкриття хворобливої несумісності духовного й матеріального світів І. Драч вдається до гротеску (гротеск — тип художньої образності, що ґрунтується на фантастиці, гіперболі, контрасті фантастичного і реального, прекрасного і потворного, трагічного і комічного). Внаслідок цього начебто звичайні предмети та явища зазнають неминучого "одивнення", зображення набуває м'якого іронічного характеру. Прихована насмішка над недалекоглядним, але "житейськи" правильним Кирилом має в собі змістовне узагальнення, вказує на досить типові, надзвичайно прикре явище суспільної дійсності, де крила, що прагнуть неба, мусять правити за огорожу на землі. Абсурд невідповідностей набуває в такому світі кричущих розмірів. Але балада має доволі оптимістичний підтекст: духовні пориви — незнищенні, бо крила, які обтинав Кирило, постійно відростали і зрештою були "розкриті поетами". Автор не завершує цієї історії, невідомо, що далі сталося із дядьком Кирилом. Та й не в цьому полягає призначення поезії. Іван Драч ставить читачів перед питанням духовності, а висновки пропонує зробити їм самим. І. Драч не єдиний з поетів та письменників української літератури, хто розкривав проблему духовності й бездуховності через образ крил. У А. Дімарова в збірці "Міські історії" є оповідання "Крила", де йдеться про юнака, який не зміг знайти кращого призначення своїм крилам у нашому "приземленному" житті, ніж підмітати ними підлогу. Але зовнішня подібність сюжету свідчить тільки про важливість цієї проблеми в нашому житті, а не про обмеженість фантазії їх авторів.

Жанр балади у творчості І. Драча представлений ще одним твором — "Балада роду", хоча він також, як і "Балада про соняшник", не вкладається в загальноприйняте визначення цього жанру. У цьому творі поет передає ширі переконання в безсмертності українського народу попри всі негаразди, які йому довелося пережити:

Сто скажених сивих бід Та й сушило ж роду вроду, Та не висхне зроду рід Ні в погоду, ні в негоду.

У цій поезії І. Драч звертається до змалювання відомого з усної народної творчості образу стежки як символу життєвої дороги людини:

Внучок тупцю тупотить. Тупцю, внуцю, тупцю, хлопче. Сто стежин у світ летить, Він — сто першеньку протопче...

Перед кожним поколінням роду відкривається своя дорога, якою йому (поколінню) доведеться іти, тому кожен представник свого народу має усвідомлювати, що від його вибору, від його дій у житті залежатиме життя цілої нації. І згадка про внука, що "тупцю тупотить", бо тільки-но вчиться ходити, не випадкова: автор вказує на нерозривний зв'язок поколінь, коли віддіда до онука, від, баби до онуки передаються ті найцінніші знання, традиції, уявлення, які й дають можливість не загинути цілому народу. Останні рядки поетичного твору мають урочисто-піднесене звучання, наголошуючи на вірі автора в світле майбутнє українців:

Роде рідний! Не стлумить Нашу жилаву породу — Сто вітрів в ногах лежить Мого роду і народу...

Трьома крапками в кінці твору Іван Драч дає можливість зрозуміти, що історія

українського народу не дописана, що і наступним поколінням доведеться багато чого вписати в життєпис нашої нації.

Наприкінці ХХ ст., а саме 26 квітня 1986 року Україні випало пережити чорнобильську катастрофу. Аварія на 4-му блоці Чорнобильської атомної електростанції переросла в глобальну катастрофу — не тільки екологічну, але й, у першу чергу, моральну. Поети і письменники намагалися осмислити цю трагедію, розкрити її жахливу правду, приховану за стриманими повідомленнями тогочасного радянського уряду. З таким завданням прагнули впоратися Б. Олійник у поемі "Сім", В. Яворівський у романі "Марія з полином в кінці століття", Ю. Щербак у документальній повісті "Чорнобиль" та деякі інші. Особливе місце в тогочасному літературному доробку на цю тему посіла поема Івана Драча "Чорнобильська мадонна", опублікована спочатку в журналі "Вітчизна" (1988р.), а потім у збірці "Храм сонця" в цьому ж році, хоча твір був написаний в 1987р. На відміну від інших авторів, поет хотів не так показати перебіг жахливих подій, як висвітлити їх крізь призму вистражданого людського серця, показати в сконцентрованій місткій метафорі людську розтерзану долю на перехресті конкретного життя та всесвітньої історії. Поема-мозаїка "Чорнобильська мадонна" постала як спокута й прозріння дорогою ціною.

За безладу безмір, за кар'єри і премії, Немов на війні, знову вихід один: За мудрість всесвітню дурних академій Платим безсмертям — життям молодим... —

заклучна строфа фрагмента поеми, озаглавленого гірко-саркастично: "Ода молодості". Прагнучи передати багатоликість народної біди, поет зберігає й фактологічну основу, портретну конкретику, подає зразки "сучасного фольклору":

На горі горить реактор. Під горою оре трактор,

читує колег-письменників, переповідає розповіді —учасників ліквідації аварії, вловлює її закордонне відлуння. Із цієї мозаїки постає багаточасова структура, де алегорія єднається з прямою мовою, саркастичні й трагічні ноти — зі сповідальними, постає естетично пережита художня істина.

Ще на початку своєї літературної діяльності багато хто з шістдесятників застерігав сучасників і нащадків від "варварів із атомного віку":

Пильуйте, люди добрі й щирі.

Не спить, учені і женці!

Чатують вас людинозвірі

з страхіттям атомним в руці

(В. Симоненко, "Невже?").

Іван Драч також чи не першим висунув вимогу моральної відповідальності людини за непрогнозовані результати НТР ("Балада ДНК", "Балада про кібернетичний собор"). Та, на жаль, усі ці перестороги вчасно не були почуті. За гіркою іронією долі, саме Драчеві судилося "оспівати" будівництво Чорнобильської атомної станції. Щоправда, в його циклі "Подих атомної" зі збірки "Корінь і крона" немає "рожевого" захоплення величчю ядерної потуги, а скоріше психологічні портрети справді гарних і працьовитих людей, які споруджували електростанцію. Цікавий факт з біографії Івана Драча: він є

одним з небагатьох, хто не вивозив після вибуху на АЕС покvapливо своїх дітей з Києва, мало того, його син Максим, на той час уже випускник медінституту, брав участь в евакууванні потерпілих, їх обстеженні й наданні першої допомоги і сам теж зазнав опромінення. Тому глибоко індивідуальним болем", сердечною тривогою відгукнулася у серці поета глобальна катастрофа. "Чорнобильська мадонна" — це голосіння і покаяння, скорботна "материнська пісня з чоловічої душі".

Образ Матері-Мадонни — один з традиційних в українській літературі. У часи найбільших історичних випробувань наш народ шукав захисту й відпущення гріхів саме в Матері Божої, його за-ступниці-берегині. Марія Оранта, здійнявши руки над цією землею, боронила від всякої скверни Київську Русь. Запорожці не

йшли в бій, не попросивши в неї благословення. Тому в творчості майже кожного письменника можна "Скорбна мати" Тичини, Марія з однойменного твору Упаса Самчука. "Чорнобильська mk't донна" — неначе продовження цього ряду. Автор у пролозі до поеми звертається до багатовікової традиції зображення Мадонни, водночас переживаючи глибокі сумніви щодо власного права виразити в слові грандіозну катастрофу, перед якою всі слова безсилі, забуденні й замалі. Водночас він усвідомлює, що й мовчати не має права, коли душу гнітить обов'язок сказати правду про вселюдську трагедію. Уже не поет пише про Чорнобильську Мадонну, а Вона пише ним. Він бачить її профіль у кожному жіночому обличчі, позначеному печаттю Чорнобиля. Мати — Мадонна — Україна зливаються в уяві митця, розгортаючи галерею жіночих образів: Мати Божа, заступниця людська, Жінка-Мати (у тому числі майбутня, якій ще треба буде родити), Мати-Батьківщина — усе це грані: одного образу. Багатоголосся, розмаїття емоційних тональностей — від бурлеску до-патетики, від сатири до трагізму — виливаються у своєрідний жанр "поемн-мозаїки" (за визначенням А. Ткаченка), складеної з окремих, нібито незалежних, сюжетно не пов'язаних епізодів, об'єднаних, проте, спільною ідеєю — покути за страшний гріх перед своїми дітьми й матерями, своїм народом, своєю землею. Тому в поемі, цеге-тральною є проблема людської відповідальності за долю цілої планети. Адже коріння трагедії поет вбачає насамперед в моральній площині: багатолітнє "христопродавство", споживацько-утилітарне ставлення до світу помстилося на народів. "Помста вона і є — Чорнобильська чорна Мадонна". Поема — це твір філософської глибини й високого етичного пафосу, проблематика якого сягає далеко за межі самих лишень причин і наслідків катастрофи. "Чорнобильська мадонна" — це крик болю. Крик несамовитого болю від страшенної рани, завданої природі, Україні, людині, людству. "Чорнобильська мадонна" — це пересторога.-Пересторога синам України і синам усієї Землі: будьте пильні, будьте людяні, будьте правдиві, інакше планета не витримає наруги — і вибухне божевіллям.

Отже, протягом трьох десятиріч літературної діяльності І. Драч видав багато збірок поезій, перекладів, кіноповістей, літературно-критичних розвідок. Його твори виходили в перекладах мовами народів СРСР та основними мовами світу. Він є лауреатом Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1976) та Державної премії СРСР (1983). За

мотивами творів М. Гоголя І. Драч написав два кіносценарії — "Пропала грамота" (1971) і "Вечори на хуторі біля Диканьки" (1984). У співавторстві з І. Миколайчуком написав кіноповість про композитора Миколу

Лисенка; у співавторстві з М. Мащенком — два екранізовані ним сценарії — "Мама рідна, улюблена" (1986) та "Зона" (1988).

Усе це дає право стверджувати, що Іван Драч — це, безперечно, непересічна постать не тільки в українській, але й у світовій літературі.

Іван Драч помер 19 червня 2018 року після тривалої хвороби.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

"Балада про соняшник", "Етюд про хліб", "Крила", "Балада роду", "Балада ДНК", "Чорнобильська мадонна", "Балада про творчість".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Тихолоз Б. Поети-шістдесятники: Іван Драч // Усе для школи. Українська література: програми, тексти, ілюстрації, пояснення, завдання, тести. — К., Львів, 2001. 11 клас.

2. Ткаченко А. Іван Драч // Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. / За ред. В.Г. Дончика. — К., 1998. — Кн. 2.

3. Ільницький М. Іван Драч. — К., 1986.

4. Сонце і слово: Штрихи до портрета Івана Драча // Українська мова і література в школі. — 1986. — № 10.

5. Ткаченко А. Художній світ Івана Драча. — К., 1992.